

KRZYSZTOF BRACHA

JAN HUS NA AMBONIE.
MIĘDZY PRAKTYCYZMEM A WIARĄ

Postać Jana Husa w historii średniowiecznych Czech ma wymiar absolutnie wyjątkowy, ale jego życie i dzieło wykroczyło daleko poza lokalny czeski kontekst. Choć w największym stopniu jego myśl wywarła piętno na Europie Środkowej, to faktycznie ma wymiar ogólnoeuropejski i przełomowy dla całego zachodniego chrześcijaństwa. Nie jest zatem zaskoczeniem, że stan badań nad życiem oraz warunkami kształtującymi osobowość twórczą praskiego mistrza teologii jest ogromny i należy do wielkich tematów mediewistyki (Kras, Nodl 13-52). Z oczywistych powodów tematyka husycka, która urosła do rangi odrębnej specjalności w międzynarodowej mediewistyce, od ponad 100 lat należy do fundamentalnych tematów badawczych czeskiej historiografii (Šmahel, *Husitská revoluce*, vol. 1-4; Šmahel, *Husitské Čechy, Struktury, procesy*; Smrčka, Vybíral; Bylina; Coufal).

Ogrom zasobu źródeł oraz stanu badań czeskiego i zagranicznego w swoich charakterystycznych fazach włącznie z etapem czeskiej historiografii marksistowskiej przedstawił ostatnio zwięźle Pavel Soukup, autor najnowszej biografii Jana Husa w drugim rozdziale pracy (Soukup, *Jan Hus. The Life* 7-10; 10-19). Wspomnijmy tylko za autorem, że egzekucję Husa w Konstancji w 1415 r. zrelacjonowały z detalami aż dwie odrębne ówczesne kroniki: Ulricha Richentala oraz Piotra z Mladoňovic. Tradycja badawcza w studiach nad husytyzmem

Prof. dr hab. KRZYSZTOF BRACHA – Instytut Historii, Uniwersytet Jana Kochanowskiego; adres do korespondencji: ul. Astronautów 5/28, Kielce 25-337; e-mail: krbracha@onet.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9409-4770>.

Prof. dr hab. KRZYSZTOF BRACHA – Institut of History, Jan Kochanowski University; address for correspondence: ul. Astronautów 5/28, Kielce 25-337; e-mail: krbracha@onet.pl; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9409-4770>.

sięga końca XVIII wieku, a przełomowa praca powstała w 1850 r. pod piórem Františka Palacký'ego, ojca czeskiej historiografii krytycznej.

Tematyka rewolucji husyckiej i jego przywódcy Jana Husa w czeskiej historii przełomu XIV-XV wieku ma dodatkowy wymiar tożsamościowy. Hus to bowiem budziciel czeskich aspiracji narodowych i politycznych Królestwa Czeskiego w ramach Cesarstwa Niemieckiego, ojciec czeskiej tożsamości, odrodzenia narodowego w 1918 r. i czeskiego ducha żywego do dziś. Tę właśnie wyjątkową pozycję Husa w historii czeskiej oraz historiografii przyrównał P. Soukup do „second life of Hus”, stąd popularyzacja jego postaci urosła do „unprecedented level” (Soukup, *Jan Hus. The Life* 7).

Jan Hus doczekał się dotychczas kilku biografii, a omawiana najnowsza praca P. Soukupa, nie będzie zapewne ostatnią (Šmahel, *Jan Hus. Život a dílo*; Fudge, *Jan Hus. Religious Reform*). Praca P. Soukupa to anglojęzyczna poprawiona i uzupełniona o stan badań do 2017 r. włącznie wersja wydania pierwotnie niemieckiego, a później czeskiego (Soukup, *Jan Hus*; Soukup, *Jan Hus. Život a smrt*). Fakt ten świadczy nie tylko o ważności samej problematyki, lecz także o pozytywnym odbiorze pracy oraz otwartości autora na uzupełnienia i korekty. Autor to przedstawiciel młodego pokolenia czeskich mediewistów, którego specjalnością jest kaznodziejstwo czeskie okresu praskiej reformy. Te zainteresowania autora odzwierciedla tytuł monografii, w którym podkreślił on często zapominaną lub marginalizowaną profesję Husa – ambonę. Nie chodzi w tym przypadku tylko o predylekcję czeskiego sermonisty, autora wcześniejszej pracy poświęconej kaznodziejstwu Jakoubka ze Stříbra i wielu innych studiów sermonistycznych, lecz o faktyczny wpływ profesji kaznodziejskiej Husa na jego idee, a szczególnie na sposób promocji propagowanej myśli (Soukup, *Reformní kazatelství*). Taką symbiozę podkreślał autor we wcześniejszych swoich publikacjach (Soukup, *Jan Hus as a Preacher* 96-129; Soukup, *Reformní kazatelství* 68-92). Problematyka ta nie była obca w badaniach innych autorów, w tym także piszącego te słowa, ale przez długi czas nie należała do tematów wiodących w studiach nad husytyzmem (Fudge, „*Feel this!*” *Jan Hus* 107-126; Fudge, *Il predicatore di Jan Hus* 684-688; Fudge, *Jan Hus. Religious Reform* 57-73; Vidmanová, *Hus als Prediger* 65-66; Hilsch; Bracha, *Jan Hus jako kaznodzieja* 167-192). Profesję kaznodziejską ujętą w tytule pracy P. Soukupa należy zatem rozumieć jako poszerzenie perspektywy badawczej w studiach nad życiem i twórczością Husa o element nierzadko niedoceniany lub nawet marginalizowany.

Konstrukcja pracy ma oczywiście tradycyjny kształt biografii, chronologicznego przedstawienia życia czeskiego reformatora widzianego jednak z perspektywy

reformatorskiego kaznodziei, aktywnego na ambonie retora, który sztuki kaznodziejskiej uczył się w Kaplicy Betlejemskiej w Pradze.

Rozdział czwarty pracy to krótki zarys biografii Husa, przyszłego teologa i reformatora, mistrza na Uniwersytecie w Pradze, urodzonego ok. 1370 r. w miejscowości Husinec w pobliżu Prachatic w niezamożnej rodzinie czeskiej, a przede wszystkim przez całe życie niezwykle aktywnego kaznodziei (Soukup, *Jan Hus. The Life* 21). Ten rozdział wprowadza czytelnika w trzynastę kolejnych części, przedstawiający ułożone chronologicznie najważniejsze etapy działalności Husa, wokół których koncentrowały się dotychczasowe studia, począwszy od wspomnianej aktywności w Kaplicy Betlejemskiej, której rektorem Hus został w 1402 roku, a na oskarżeniu i skazaniu w Konstancji w 1415 r. skończywszy. Biografię zamyka refleksja nad husytyzmem jako prolegomena do europejskiej reformacji.

P. Soukup dowodzi przekonująco, że wśród warunków kształtujących osobowość Husa, na których skupiały się dotychczasowe studia: kontrowersji ideowo-religijnych i społecznych czasów Wielkiej Schizmy, panowania Karola IV i nobilitacji Pragi jako stolicy Cesarstwa i arcybiskupstwa, rozwoju uniwersytetu w Pradze oraz narodzin wielkich debat wokół stanu Kościoła i potrzeby reformy pod wpływem docierających do Pragi idei Johna Wyclifa i ruchów dobrowolnego ubóstwa oraz stanu relacji czesko-niemieckich, aktywność kaznodziejska i stanowisko kaznodziei, rektora Kaplicy Betlejemskiej w Pradze były „the focal point of his life”. W ciągu 10 lat działalności na ambonie Kaplicy Betlejemskiej Hus, jak wylicza P. Soukup (Soukup, *Jan Hus. The Life* 22), zebrał duże grono swoich zwolenników z różnych grup społecznych. Wygłaszał regularnie dwa kazania niedzielne oraz 1-2 kazań świątecznych na tydzień. W Wielki Post głosił nawet dwa kazania dziennie. W sumie z działalności na ambonie Kaplicy Betlejemskiej pozostawił 280 kazań. Nawet po ekskomunice papieskiej w 1412 r., gdy opuścił Pragę, przez dwa lata głosił incognito nieustannie kazania w północno-wschodnich i południowych Czechach. Kres jego kaznodziejskiej misji reformatorskiej przyniosło zaproszenie do debaty na Soborze w Konstancji i śmierć na stosie w 1415 r. Jego spuścizna kaznodziejska liczy około 3000 kazań wyodrębnionych w dziewięciu kolekcjach. Dorobek kaznodziejski Husa wraz z edycjami omówili już wcześniej František M. Bartoš, Anežka Vidmanová oraz ostatnio Thomas A. Fudge, a w zwięzłej formie także sam autor we wspomnianym artykule z 2015 r. (Fudge, „*Feelthis!*” *Jan Hus and the Preaching* 107-126; Bartoš, *Dvě studie o husitských postillách* 11-12; Bartoš, Spunar, *Soupis pramenů k literární činnosti*; Vidmanová, *Husova tzv. Postilla* 7-22; Vidmanová, *Hus als Prediger* 65; Baumann 224-229;

Soukup, *Jan Hus as a Preacher* 96-129). W omawianej pracy P. Soukup podąża zatem po dobrze wcześniej przygotowanym źródłoznawczo gruncie, porządkuje i omawia działalność Husa w układzie chronologicznym.

Praca P. Soukupa jest zatem pierwszą prezentacją biografii Husa pisanej z perspektywy sermonisty, który omawia życie nie tylko wielkiego reformatora, lecz także, a może przede wszystkim kaznodziei. Dla bohatera książki P. Soukupa ambona stała się podstawowym narzędziem ekspresji i promocji idei reformatorskich. Punktem zwrotnym do zrozumienia tej koniunkcji, która dała Husowi poczesne miejsce w gronie wielkich kaznodziejów europejskich jego czasów: Bernardyna ze Sienny, Wincentego Ferrariusza, stała się ambona Kaplicy Betlejemskiej. P. Soukup podkreśla przede wszystkim praktycyzm ambony, jedynego mass medium zdolnego do propagacji treści ideowych, i trafnie Kaplicę Betlejemską nazywa „a unique center of reform” (Soukup, *Jan Hus The life* 38). P. Soukup słusznie podkreślił także szczególną wartość związków Husa z erygowaniem Kaplicy Betlejemskiej, która była de facto kaznodziejską mównicą (mogła pomieścić od 3-4 tys. słuchaczy). Uwypuklenie kaznodziejskiej drogi życiowej Husa jako reformatorskiego mówcy, trybuna ludowego jest godną podkreślenia zasługą autora. Kaznodziejstwo jako narzędzie czeskiej reformy jest bowiem nie do przecenienia. Dodajmy jednak do wywodów autora, że Hus wybrał ambonę nie tylko z powodów praktycznych, lecz w równym stopniu ideowych.

Hus był w pełni świadom walorów medialnych ambony i takie przekonanie wcielał w życie. Jego działalność kaznodziejska to nie tylko owoc teologicznego wykształcenia, lecz przede wszystkim intencjonalny wybór ambony jako narzędzia ewangelizacyjnego i podstawowego instrumentu propagowania idei reformy. To kontynuacja procesu nobilitacji kaznodziejstwa jeszcze w okresie przedhusyckim. Czeska nobilitacja kaznodziejstwa jawi się bowiem jako dodatkowy impuls na drodze polaterańskiej przemiany narzędzi pastoralnych w Kościele, która – jak się zdaje – jedynie w czeskim ruchu reformatorskim przybrała tak wyrazistą, motywowaną ideowo postać. Nieprzypadkowo czescy kaznodzieje tego okresu, wśród nich m.in. Jan Štěkna, chętnie przypominali ideę kazania jako pokarmu, który – podobnie jak codzienny chleb – jest niezbędny do zbawienia i którym człowiek posila się, wzmacnia i przeobraża. Taki zabieg alegoryczny trzeba bowiem widzieć we wspomnianym kontekście ideowym (Bartoš, *Husův učitel Dr. Jan Štěkna* 12: „verbum Dei est semen, de quo Is. 1, 9: nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset etc.”, rkps Mělník Okresní Muzeum Q XI, fol. 42). Idea pokarmu-nasienia stała się głównym przesłaniem w procesie nobilitacji kazania w dekretach

IV Soboru Laterańskiego (1215), ale później znajdujemy ją także jako myśl przewodnią aktu fundacji Kaplicy Betlejemskiej w Pradze z 10 kwietnia 1391 r. Ideą erygowania Kaplicy Betlejemskiej, którą Štěkna współtworzył, było wszak podawanie „chleba duchowego”, stąd nazwa Betlejem (z hebr. *bet lechem* – dom chleba – *domus panis*), a w akcie fundacyjnym mowa jest o kazaniu jako nakazie Chrystusa i pokarmie, bez którego bylibyśmy jak w Sodomie (Iz 1, 9) (*Constitutiones Concilii quarti Lateranensis* a. 10, 58; *Základy starého místopisu pražského (1437-1620)*, Císlo pos. 255, 796; Šmahel, *Antytezy českéj kultury* 719-727; Šmahel, *Psané a mluvené slovo* 215-230; Molnár 77-119; Bracha, „*Semen est verbum Dei*” 61-71; Soukup, *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stríbra* 68-92, 245-252; Soukup, *Die Predigt als Mittel religiöser Erneuerung* 235-264; Marek 198-199). František Šmahel pisał przed laty: „Zgodnie z potrzebami ruchów ludowych husytyzm wykorzystywał wszelkie środki słowne i artystyczne, które były zdolne przekazać posłanie ideologii reformacyjnej i rewolucyjnej”, a Amedeo Molnár mówił o „wszechpotężnej instytucji, jaką stało się kaznodziejstwo husyckie w czeskim społeczeństwie” (Šmahel, *Antytezy českéj kultury* 725; Šmahel, *Slovo pisane i mównone* 181-183; Molnár 79). P. Soukup w innym miejscu określił kaznodziejstwo fundamentalnym medium (*stěžejní medium*) reformatorskiego ruchu (Soukup, *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stríbra* 68). W omawianej pracy dodaje, że Kaplica Betlejemská, a dzięki niej cała Praga, „provided fertile ground for a preacher propagating reform” (Soukup, *Jan Hus. The Life* 38).

Jeśli P. Soukup podkreśla ponadto wyjątkowy styl kazań Husa, perswazyjne, bezkompromisowe, polemiczne, krytyczne szczególnie wobec zachowań duchowieństwa i stanu Kościoła nauczanie, które przysparzało mu popularności i akceptacji (Soukup, *Jan Hus. The Life* 38), to dodajmy w świetle autorskich obserwacji poczynionych w niedawnej publikacji piszącego te słowa, że same kazania Husa świadczą, że czynił to nie tylko z powodów praktycznych, retorycznych, lecz z ideowego przekonania o skuteczności kazań, o sile słów i performacyjnej funkcji mowy (Bracha, *Jan Hus jako kaznodzieja* 171, 178, 185). Wspomniany Jan Štekna, kaznodzieja, którego drogi z Husem szybko rozeszły się, przekonywał nawet o większej wartości samego kazania niż mszy świętej. Mądry, który pragnie zbawienia, chętniej przeznaczając jedną godzinę na słuchanie kazania niż na mszę, gdyż dzięki kazaniu łatwiej zbawi duszę, albowiem „lepiej jest opuścić trzydzieści mszy niż jedno kazanie” (*Sermo: Dominica quinta post Trinitatem*: „omnis ergo sapiens salutem anime sue desiderans carius consummit horam in sermone, quam in missam [...] vade libencius ad sermonem, ubi salutem anime sue posses lucrari”, rkps Włocławek Biblioteka

Seminarium Duchownego 68, fol. 240-241v; „melius est laico negligere XXX° missas, qua unum sermonem”, rkps Sandomierz Biblioteka Diecezjalna C 425, fol. 116; Wolny 278-279, nr 16. Obydwa rękopisy to niezbadane kopie kolekcji autorów czeskich z kręgu Kaplicy Betlejemskiej: *Sermones diversi super dominicas per circulum anni et sunt collecta Magistri Sczekne et domini Proczywe, magistri Kakabi et Magistri Iacobi de Colonia etc. Bohemorum nacione...* oraz *Reportata evangeliarum et eciam epistolarum* przypisane Janowi Protiva de Nova Villa/z Nové Vsi/z Jemnic; Spunar 305-306, nr 844, 846; Tríška, *Přispěvky k středověké literární universitě* 13; Tríška, *Životopisný slovník* 293). Jan Hus nauczał podobnie. Msza czyni, że chleb staje się chlebem Bożym, ale jak dodawał, to nie dzieje się na wieki – a to nebude na věky” (Jan Hus, *Neděle po Narození Božiem devátá*, w: Mistr Jan Hus, *Česká nedělní postilla* 130). W przeciwieństwie do mszy tylko godne kazanie sprawia, że dusze niektórych jednoczą się w miłości z Chrystusem, i to „na věky tak množostati” (Jan Hus, *Neděle po Narození Božiem devátá* 130).

Hus wielokrotnie w swych kazaniach przywoływał także przewodnią metaforę kazania – słowa Bożego jako nasienia (*semen, semeno, sieme*). W komentarzu do przypowieści o siewcy według św. Mateusza 13, 24-30 do słów: „Królestwo niebieskie podobne jest do człowieka, który posłał dobre nasienie na swojej roli”, wykladał, że tak jak chłop (*sedlák*) wysiał pszenicę na swym polu, tak Chrystus dobrych ludzi w Kościele. Nasieniem jest słowo Boże, a dobrym nasieniem jest wiara oraz dobre czyny Bożych synów. Bóg wysiał nasienie w całym Kościele na dobrej ziemi, która dopiero później została skażona grzechem. Z miłości Boga tym nasieniem zostali stworzeni synowie Boży (Jan Hus, *Neděle sedmá po Kristovu Narození*, w: Mistr Jan Hus, *Česká nedělní postilla* 113). To oczywiście w ustach Husa transpozycja logosu, słowa jako materii i narzędzia wszelkiego stworzenia. W kontekście moralizatorskim czyni ono serce człowieka znacym dla Boga. Hus wyliczał w innym miejscu zalety słowa Bożego. Podobnie jak nasienie rodzi po wielokroć z jednego ziarna, również słowo Boże rodzi wielu synów Bożych. Jest niezbędne do życia, inaczej pomarlibyśmy z głodu lub duchowo w grzechach i mękach (Jan Hus, *Neděle po Narození Božiem devátá* 129). Jest bowiem pokarmem cielesnym i duchowym jednocześnie. To wystarczający dowód na to, że wielce użyteczne jest jego rozsiewanie i przyjmowanie, skoro sam Chrystus tak zalecał i był pierwszym, który siał, a inni to rozsiewki. To oczywista aluzja do samych kaznodziejów, wspomnianych rozsiewek, albowiem według Mateusza 10, 20: „nie wy będziecie mówili, lecz Duch Ojca waszego będzie mówił przez was” („Protož on jest sám pravy a prvy rosievač, ale jiní

sú rosievky, z nichž on rosievá”, Jan Hus, *Neděle po Narození Božiem devátá* 129-130; „Ipsa enim est solus, qui seminat semen suum et nullus alius preter ipsum. Sed alii seminatores sunt tamquam eius instrumenta rosiewky”, Jan Hus, *Sermo LXV: Dominica Sexagesimae*, w: [Magistri Io. Hus] *Sermones in capella Bethlehem 1410-1411* 243). Hus powtarzał pewien topos ideowy, że kazanie to przekaz niezwykły, to przekaz wiary, to transmisja słów świętych. W nauczaniu Husa jest nim narzędzie bardziej przyziemne, chłopski kosz siewny, a cały analizowany dyskurs przypomina nieco mowę *ad status* do wspólnoty kmieci („Protož, milý brachu, hrzieš-li mnú, rosievkú nečistú a košíkem smrdutým, ale nezamietaj semene slova božieho; nebť böh skrze ten košík tobě rosievá”, Jan Hus, *Neděle po Narození Božiem devátá* 130). W komentarzu do ewangelicznego cudu uzdrowienia głuchoniemego nad Jeziozem Galilejskim według Mk 7, 31-37 Hus wyprowadził opartą na argumentach anatomicznych ontogenezę wartości słuchania jako warunku wiary. Chrystus uzdrowił głuchoniemego, wkładając palce w jego uszy, a dotykając śliną języka, przywrócił chromemu mowę. Chory odzyskał nie tylko słuch i mowę, lecz także cnotę mądrości. Ślina bowiem, którą Jezus zwilżył język chorego, pochodzi z głowy, a ta dobrze użyta staje się źródłem mądrości niesionej w słowach wyjaśniał za Grzegorzem Wielkim („A tak pustil jest Ježíš prsty v uši hluchého, to jest dal jest jemu dary ducha svatého, aby slyšal, co má slyšeti. »A plinuv dotekl sě,«to věž slinú, »Jazyka jeho«. Skrze slínu, die svatý Řehoř, múdrost sě znamená a miení múdrost syna božieho řka: »Slína nám jest z úst vykupitele vzatá múdrost v svatém písmě. Neb slína od hlavy teče v usta, protož ta múdrost, kteráž on jest, když jazyka našeho dotkne, ihned sě k kázání slov božích otevře«”, Jan Hus, *Neděle po Narození Božiem devátá* 364; Gregorius Magnus 894; *Magistri Iohannis Hus Sermones de tempore qui Collecta dicuntur* 443).

P. Soukup jest w pełni przekonany o wspomnianych uwarunkowaniach homiletycznych, choć przyjęte ramy biografii nie sprzyjały tak szczegółowym uwagom. W każdym razie sukces Husa słusznie P. Soukup postrzega w mistrzowskim wykorzystaniu dobrodziejstwa ambony i potęgi słowa. Z drugiej strony zauważa, że w średniowieczu popularny kaznodzieja był narażony na oskarżenie o herezję lub odwrotnie wyniesiony do świętości (Soukup, *Jan Hus. The Life* 38). Ta pierwsza ewentualność zdeterminowała życie Husa aż do śmierci, począwszy od pierwszej debaty w Pradze nad tezami Wicklefa z 1403 r., które Hus otwarcie aczkolwiek wybiórczo (zanegował m.in. doktrynę o re-manencji oraz donatyzm) poparł, aż do śmierci w Konstancji skończywszy. Trudno sobie wyobrazić genezę husytyzmu bez wpływu wiklefizmu i bez

recepji jego myśli w działalności Husa, który w Konstancji, jak podkreśla P. Soukup, był osądzony i skazany jako „follower of Wyclif” i nie jako uczeń Chrystusa, lecz uczeń Wyclifa (Soukup, *Jan Hus. The Life* 50).

W dalszej części pracy P. Soukup konsekwentnie podąża kaznodziejskimi śladami życia Husa, skupiając się na przełomowych momentach jego działalności publicznej na ambonie i coraz większych reperkusji jego myśli głoszonych w kolejności: w trakcie kazań synodalnych w 1405 i 1407 r., kazania uniwersyteckiego z pozycji rektora z 1409 r., wygłoszonego niemal w przeddzień uchwalenia Dekretu Kutnohorskiego (1409), ostatnich kazań w Kaplicy Betlejmskiej z 1410 r. i wreszcie kazań wernakularnych głoszonych po wygnaniu z Pragi z 1413 r. na prowincji Czech na skutek anatemy papieża. Wygnanie z Pragi było konsekwencją bulli papieża Aleksandra V z 1409 r., która zakazywała m.in. kazań w Kaplicy Betlejmskiej, oraz podwójnej klątwy przeciwko Husowi z 1409 i 1410 r. Hus z ubolewaniem wspominał o tym w jednym z kazań. Wolność głoszenia kazań w dowolnych miejscach, co było aluzją do jednego z *Czterech artykułów praskich*, potwierdza bowiem autorytet Chrystusa, który kazał na brzegu jeziora, w łodzi, na pustyni, nad brzegiem morza i na samym morzu, wykladał Hus (*Magistri Iohannis Hus Sermones de tempore qui Collecta dicuntur* 320; Jan Hus, *Sermo XLVI: In die Iohannis de mane*, w: [Magistri Io. Hus] *Sermones in capella Bethlehem 1410-1411* 156; Fudge, „*Feel this!*” *Jan Hus* 110; Soukup, *Jan Hus as a Preacher* 108-109; Šmahel, *Jan Hus* 99-100; Marek 59-61). W podobnym tonie i w bardziej osobisty sposób wspominał on późniejsze kłopoty w Kaplicy Betlejmskiej w związku z kryzysem odpustowym z 1412 r. i ostateczne obrzucenie go klątwą papieską przez Jana XXIII. Te następujące po sobie wydarzenia wymusiły na Husie opuszczenie Pragi i udanie się do Koziego Hrádka, gdzie głosił kazania we wszelkich możliwych miejscach i gdzie 27 października 1413 r. ukończył po czesku postyllę *De tempore* (Jan Hus, *Neděle čtvrtá u Postě*, w: Jan Hus, *Česká nedělní postilla* 164-167; Vidmanová, *Hus als Prediger* 70-72; Fudge, „*Feel this!*” *Jan Hus* 117; Soukup, *Jan Hus as a Preacher* 108-110). Ten ostatni akt kaznodziejskiej aktywności Husa paradoksalnie należy do najciekawszych w działalności homiletycznej czeskiego reformatora. P. Soukup redakcję tej postylli nazywa słusznie „the pinnacle of his literary production” (Soukup, *Jan Hus. The Life* 136). Do tego okresu twórczości homiletycznej należy także ostatnia łacińska Postylla Husa: *Postilla adumbrata*, ukończona w latach 1411-1412 (*Magistri Iohannis Hus Postilla adumbrata*). Hus sporządził kolekcje kazań po czesku, aby bezpośrednio, w nieskrępowany sposób dotrzeć do świeckiego audytorium oraz złamać monopol kleru i ominąć kontrolę,

którą zapewniała łacina, innymi słowy – przedstawić wykład nauczania kaznodziejskiego przygotowanego bezpośrednio w języku ludowym, dzięki temu nieautoryzowanego i rozpowszechnianego swobodnie (rzec można w „wolnym dostępie”) w ramach obowiązującej praktyki (*Magistri Iohannis Hus Postilla adumbrata* 10; Watson 822-864; Bériou 273; Bracha, *Noty łacińskie* 105. O języku czeskim w polemikach antyhusyckich Jana z Příbramia jako „valid medium for combatting heretical beliefs”, Perett 430). Wypowiedź w języku narodowym zapewniała autorowi większą i łatwiejszą do osiągnięcia swobodę językowej ekspresji, a także była zrozumiała dla ludu – audytorium preferowanego przez Husa oraz spełniała ideał wolnego głoszenia słowa Bożego, później jednego z ważniejszych spośród czterech artykułów praskich. Zabieg Husa z ostatniej fazy życia można wpisać w ramy zjawiska określanego pojęciem „wernakularnej teologii” (Corbari 7-8). W wygnaniu Husa z Pragi, przymusowym tułaniu się z kazaniem na prowincji po czesku P. Soukup widzi raczej formę *imitatio Christi*, skoro sam praski mistrz kazał: „And because they expelled the Lord Jesus and cast him forth out of the city of Nazareth, [...] then whay wonder would it be that they should exile me, a sinner, from a city or the land?” (Soukup, *Jan Hus. The Life* 136-137).

P. Soukup podkreśla w inspirujący sposób także dbałość Husa jako autora teoretycznego traktatu *Orthographia Bohemica* o czystość języka czeskiego, pomysły diakrytycznych znaków, np. czeskiej litery ě, współczesnej č, (Soukup, *Jan Hus. The Life* 142), wartość języka narodowego dla wspólnoty etnicznej, która nie musi wykluczać innych nacji. Podzielał pogląd, że naród jest wspólnotą powiązaną więzami krwi i domagał się, żeby dzieci małżeństw mieszanych czesko-niemieckich mówiły po czesku i nie mieszały języków (Soukup, *Jan Hus. The Life* 143). Uważał, że niemieckie rodziny powinny składać przysięgę wierności Koronie Czeskiej, choć dodawał: „But that will happen when a snake warms itself on the ice” (Soukup, *Jan Hus. The Life* 143). Gdy rozpętał się w Czechach ferment narodowy wypowiadał się jednak bardziej łagodnie. „I love a good German more than a bad Czech, even if he were my birth brother” (Soukup, *Jan Hus. The Life* 143). Przekładał zatem wartości moralne nad różnice narodowe.

Praca P. Soukupa oparta o zachowane kolekcje kazań oraz pozostałe pisma Husa niemal w komplecie wydane krytycznie przez ponad 100 ostatnich lat studiów (wraz z listą wydanych pism Jana Husa, zob. Soukup, *Jan Hus. The Life* 197-198, przydałaby się zapewne lista dzieł niewydanych), jest pierwszą monografią czeskiego reformatora widzianego z perspektywy ambony. Wszystko niemal, co tworzył i myślał, inicjował i rozpowszechniał wpierw na ambonie,

z której płynęły słowa o naprawie nie tylko Kościoła czeskiego i uniwersalnego chrześcijaństwa, lecz świata i bez których nie dokonałaby się późniejsza reformacja.

Nauczanie kaznodziejskie Husa to wielka apologetyka *artis praedicandi*, to nieustanne nawoływanie do pilności, gorliwości i moralnej wiarygodności kaznodziei na ambonie jako skutecznego i masowego narzędzia reformy oraz odwrotnie, potępienie zaniechania, milczenia, powściągliwości, asekuranctwa, chciwości i pychy, w czym widział, w pełnej zgodzie z ortodoksją, łamanie posłannictwa, jałowość, działanie na szkodę wiernych, osieracanych i wykluczanych z dostępu do nowych, ożywczych idei naprawy chrześcijaństwa oraz pozostawianych na pastwę zwodniczych knońców diabła i ludzi nieprawych.

Hus jako reformator był bowiem przede wszystkim mówcą, trybunem ludowym i wraz z Bernardynem ze Sienny, Janem Kapistranem i Wincentym Ferrerem, jednym z największych kaznodziejów europejskich późnego średniowiecza. Książka P. Soukupa ten często pomijany lub marginalizowany wizerunek Husa wydobywa niejako z zapomnienia. P. Soukup weryfikuje także zbyt łatwo przypisywane Husowi wykroczenia poza ortodoksję i przypomina, że w jego poglądach balansował na granicy między herezją a potrzebą głębokiej reformy Kościoła i pobożności. Konkludował, że „Like most reformers, he sought to reform the entire Church and not to divide it” (Soukup, *Jan Hus. The Life* 165).

Mimo zwięzłych ram biografii P. Soukup zaproponował kaznodziejskie spojrzenie na wydawałoby się dobrze rozpoznane życie i twórczość słynnego reformatora, które będzie zapewne przedmiotem wielu kolejnych studiów w przyszłości, ale już nigdy nie da się myśli Husa badać bez roli ambony w jego życiu. Recenzowana praca wywołuje także potrzebę, sugerowaną przez wielu innych badaczy m.in. Fr. Šmahela i samego P. Soukupa (Šmahel, *Słowo pisane i mówione* 181; Soukup, „*Ne verbum Dei in nobis suffocetur...*” 54-82; Dobrowolski 27-58), odrębnego specjalistycznego studium nad *artis praedicandi* Husa jako sztuki użytkowej, narzędzia agitacji husyckiej w praktyce promocji haseł reformatorskich czeskiego ruchu społeczno-religijnego, co można odnieść także do roli ambony we wszelkich innych wielkich ruchach społecznych o religijnym podłożu. Nie można bowiem zapominać, że Hus nie tylko głosił kazania, lecz intencjonalnie pisał je także do czytania. Postać Husa i rozbudzony przez praskiego mistrza-kaznodzieję ruch husycki, to znakomity materiał do takiego sermonistycznego studium. Jeszcze nie wszystko powiedziano.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA RĘKOPIŚMIENNE

- Rkps Mělník Okresní Muzeum Q XI.
Rkps Sandomierz Biblioteka Diecezjalna C 425.
Rkps Włocławek Biblioteka Seminarium Duchownego 68.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Constitutiones Concilii quarti Lateranensis: una cum Commentarii glossatorum.* A cura di Antonio García y García. Biblioteca apostolica vaticana, 1981.
- Gregorius Magnus. „Homilia 10”. *Gregorii Magni Homiliarum in Ezechielem Prophetam Libri duo*, Lib. 1, ed. Jean-Paul Migne, *Patrologiae cursus completus. Series Latina*, t. 76, Parisiis 1878, col. 894.
- [Jan Hus]. *Magistri Io. Hus Sermones in capella Bethlehem 1410-1411.* Vyd. Vaclav Flajšhans, *Sitzungsberichte der Königlich-Böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften.* Nákladem Královské České Společnosti Nauk, 1939.
- [Jan Hus]. *Magistri Iohannis Hus Postilla adumbrate.* Vyd. Bohumil Ryba, Gabriel Silagi. Brepols, 2013.
- [Jan Hus]. *Magistri Iohannis Hus Sermones de tempore qui Collecta dicuntur.* Vyd. Anežka Schmidtová-Vidmanová. Academia scientiarum Bohemoslovenica, 1959.
- [Jan Hus]. Mistř Jan Hus, *Česká nedělní postilla. Vyloženie svatých čtení nedělních.* Vyd. Jiří Daňhelka. Academia, 1992.
- Základy starého místopisu pražského (1437-1620), oddíl I: Staré město pražské.* Vyd. Josef Teige. Nákladem obce královského hlavního města Prahy, 1915.

LITERATURA

- Bartoš, M. František. „Dvě studie o husitských postilách”. *Rozpravy Československé akademie věd. Řada společenských věd*, nr 4, z. 65, 1955, ss. 1-101.
- Bartoš, M. František. „Husův učitel Dr. Jan Štěkna a kaple Betlemská”. *Věstník České akademie věd a umění*, nr 58, 1949, ss. 5-13.
- Bartoš, M. František, Spunar Pavel. *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského.* Historický ústav ČSAV, 1965.
- Baumann, Winfried. *Die Literatur des Mittelalters in Böhmen. Deutsch-lateinisch-tschechische Literatur vom 10. bis zum 15. Jahrhundert.* Verlag Oldenbourg, 1978.
- Bériou, Nicole. „Latin and the Vernacular Some Remarks about Sermons Delivered on Good Friday during the Thirteenth Century”. *Die deutsche Predigt im Mittelalter. Internationales Symposium am Fachbereich Germanistik der Freien Universität Berlin vom 3.-6. Oktober 1989*, red. Volker Mertens, Hans-Jochen Schiewer, Verlag Niemeyer, 1992, ss. 268-284.
- Bracha, Krzysztof. „Semen est verbum Dei. Postylla Carcer animae przypisywana Janowi Szczeknie”. *Amoenitates vel lepores philologiae*, red. Roman Laskowski, Roman Mazurkiewicz, Wydawnictwo Lexis, 2007, ss. 61-71.

- Bracha, Krzysztof. „Jan Hus jako kaznodzieja i promotor kaznodziejstwa”. *Jan Hus. Życie, myśl, dziedzictwo*, red. Paweł Kras, Martin Nodl, Wydawnictwo Instytutu Historii PAN, 2017, ss. 167-192.
- Bylina, Stanisław. *Rewolucja husycka*. T. 1-3, Wydawnictwo Instytutu Historii PAN, 2011-2016.
- Corbari, Eliana, *Vernacular Theology. Dominican Sermons and Audience in Late Medieval Italy*. De Gruyter, 2013.
- Coufal, Dušan. *Turnaj víry. Polemika o kalichach na basilejském koncilu 1431-1433*. Filosofia, 2020.
- Dobrowolski, T. Paweł. „Fides ex auditu. Uwagi o funkcji kazania w późnym średniowieczu”. *Przegląd Historyczny*, nr 81, 1990, ss. 27-58.
- Fudge, A. Thomas. „Feel this! Jan Hus and the Preaching of Reformation”. *The Bohemian Reformation and Religious Practice*. T. 4, red. Zdeněk V. David, David R. Holton, Academy of Sciences of the Czech Republic Main Library, 2002, ss. 107-126.
- Fudge, A. Thomas. „Il predicatore di Jan Hus”. *Dizionario de Omiletica*, a cura di Manlio Sodi, Achille M. Triacca, Velar, 1998, ss. 684-688.
- Fudge, A. Thomas, *Jan Hus. Religious Reform and Social Revolution in Bohemia*. (International Library of Historical Studies) I.B. Tauris & Co. Ltd, 2010.
- Hilsch, Peter. *Johannes Hus (um 1370-1415). Prediger Gottes und Ketzer*. Verlag Friedrich Pustet, 1999.
- Smrčka Jakub, Vybíral Zdeněk, red. *Jan Hus 1415 a 600 letpoté. VII. Mezinárodní husitologické sympozium Tábor 23.-25. června 2015. Husitský Tabor. Suplementum 4. Husitské muzeum v Táboře*, 2015.
- Kras, Paweł, Nodl Martin. „Wstęp: 600 lat sporu o Jana Husa – próba bilansu”. *Jan Hus. Życie, myśl, dziedzictwo*, red. Paweł Kras, Martin Nodl, Wydawnictwo Instytutu Historii PAN 2017, ss. 13-52.
- Marek, Jindřich. *Jakoubek ze Stříbra a počátky utrakvistického kazatelství v českých zemích. Studie o Jakoubkově postile z let 1413-1414*. Národní knihovna České republiky, 2011.
- Molnár, Amadeo. „Aktywność ludu w ruchu reformatorskim. Świadectwo kazań husyckich”. *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. Bronisław Geremek, Ossolineum, 1978, ss. 77-119.
- Perett, K. Marcela. „John Příbram and his Vernacular Treatises. Equipping the Laity in Battle against Hussite Radicals”. *Christianity and Culture in the Middle Ages. Essays to Honor John van Engen*, red. David C. Mengel, Lisa Wolverson, University of Notre Dame Press, 2015, ss. 419-435.
- Šmahel, František. „Antytezy czeskiej kultury późnego średniowiecza”. *Kwartalnik Historyczny*, nr 4, t. 90, 1983, ss. 719-727.
- Šmahel, František. *Die Hussitischen Revolution*. T. 1-3, Hahnsche Buchhandlung, 2002.
- Šmahel, František. *Husitská revoluce*. T. 1-4, Karolinum, 1993.
- Šmahel, František. *Husitské Čechy, Struktury, procesy, ideje*. NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2001.
- Šmahel, František. *Jan Hus. Život a dílo*. Argo, 2013.
- Šmahel, František. *Psané a mluvené slovo ve službách rané české reformace*. Šmahel, František. *Mezi středověkem a renesancí*. Argo, 2002, ss. 215-230.
- Šmahel, František. „Słowo pisane i mówione w służbie reformy husyckiej”. *Kultura pisma w średniowieczu. Znane problemy, nowe metody*, red. Anna Adamska, Paweł Kras, Wydawnictwo KUL, 2013, ss. 175-194.
- Soukup, Pavel. „Ne verbum Dei in nobis suffocetur... Kommunikationstechniken von Predigern des Frühen Hussitismus”. *Bohemia*, nr 48, 2008, ss. 54-82.
- Soukup, Pavel. „Die Predigt als Mittel religiöser Erneuerung: Böhmen um 1400”. *Böhmen und das Deutsche Reich. Ideen- und Kulturtransfer im Vergleich (13.-16. Jahrhundert)*, red. Eva Schlotheuber, Hubert Seibert, Oldenbourg, 2009, ss. 235-264.

- Soukup, Pavel. „Jan Hus as a Preacher”. *A Companion to Jan Hus*, ed. František Šmahel, Ota Pavlíček, Brill, 2015, ss. 96-129.
- Soukup, Pavel. *Jan Hus*. Kohlhammer, 2014.
- Soukup, Pavel. *Jan Hus. Život a smrt kazatele*. NLN – Nakladatelství Lidové noviny, 2015.
- Soukup, Pavel. *Reformní kazatelství a Jakoubek ze Stříbra*. Filosofia, 2011.
- Soukup, Pavel. *Jan Hus. The Life and Death of a Preacher*. Purdue University Press, 2020.
- Spunar, Pavel. *Repertorium auctorum Bohemorum provectorum idearum post Universitatem Pragensem conditam illustrans*. T. 1, Ossolineum, 1985.
- Tříška, Josef. *Životopisný slovník předhusitské Pražské univerzity 1348-1409*. Univerzita Karlova, 1981.
- Tříška, Josef. *Příspěvky k středověké literární universitě. De auctoribus et operibus universitatis Pragensis medii aevi capitula*. Universita Karlova, 1968.
- Vidmanová, Anežka. „Hus als Prediger”. *Communio Viatorum*, nr 19, 1976, ss. 65-66.
- Vidmanová, Anežka. „Husova tzv. Postilla De tempore (1408/9)”. *Listy filologické*, nr 94, 1971, cz. 1, ss. 7-22.
- Watson, Nicholas. „Censorship and Cultural Change in Late Medieval England. Vernacular Theology, the Oxford Translation Debate and Arundel's Constitutions of 1409”. *Speculum*, nr 70, 1995, ss. 822-864.
- Wolny, Jerzy. „Kaznodziejstwo”. *Dzieje teologii katolickiej w Polsce. T. 1. Średniowiecze*, red. Marian Rechowicz, Towarzystwo Naukowe KUL, 1974, ss. 273-308.

JAN HUS NA AMBONIE.
MIĘDZY PRAKTYCYZMEM A WIARĄ

Streszczenie

Postać Jana Husa w historii średniowiecznych Czech ma wymiar absolutnie wyjątkowy, a jego życie i dzieło wykracza daleko poza czeski kontekst. Tematyka husycka urosła do rangi odrębnej specjalności w międzynarodowej mediewistyce. Jan Hus doczekał się dotychczas kilku biografii, a najnowsza praca P. Soukupa, nie będzie zapewne ostatnią. Spośród dotychczasowych wyróżnia ją szczególnie podkreślenie roli ambony i kaznodziejskiej aktywności Husa, co odzwierciedla także tytuł książki. Dla Husa ambona stała się bowiem podstawowym narzędziem promocji idei reformatorskich. Podstawowym zatem zagadnieniem staje się pytanie o podłoże wyboru kazalnicy, które zdeterminowało życie czeskiego reformatora. Punktem zwrotnym stała się aktywność Husa na ambonie Kaplicy Betlejemskiej. P. Soukup podkreśla przede wszystkim praktycyzm ambony, jedynego mass medium zdolnego do propagacji treści ideowych, i słusznie Kaplicę Betlejemską nazywa „a unique center of reform”. Dodajmy jednak do wywodów autora, że Hus wybrał ambonę nie tylko z powodów praktycznych, lecz w równym stopniu ideowych. Wybór ambony przez Husa, to przekonanie o skuteczności kazań, o sile słów i performacyjnej funkcji mowy. Hus w swych kazaniach przywoływał przewodnią metaforę kazania, jaką znamy z dokumentu fundacji Kaplicy Betlejemskiej, a mianowicie słowa Bożego jako nasienia (*semen, semeno, sieme*). W przeciwieństwie do mszy tylko godne kazanie sprawia, że dusze niektórych jednoczą się w miłości z Chrystusem, pisał w jednym z kazań. Przyjęte ramy biografii nie sprzyjały szczegółowym uwagom. Śledzenie drogi życiowej Husa przez pryzmat aktywności kaznodziejskiej pozostaje jednak godną podkreślenia zasługą autora.

Słowa kluczowe: husytyzm; Jan Hus; kaznodziejstwo.

JOHN HUS IN THE PULPIT.
BETWEEN PRACTICISM AND FAITH

Summary

In the history of medieval Bohemia, the figure of Jan Hus has its own unique dimension, and his life and work reach far beyond the Czech context. The Hussite theme has grown into a separate specialization in international medieval studies. Jan Hus has had several biographies so far, and the latest work by Pavel Soukup will probably not be the last. What distinguishes the book from its predecessors is the particular emphasis on the role of the pulpit and Hus's preaching activity, which is also reflected in its title. For Hus, the pulpit became the basic tool for promoting the ideas of the Reformation. The main issue, therefore, is the question of the grounds for his choice of the pulpit, which determined the life of the Czech reformer. The turning point was Hus's activity in the pulpit of the Bethlehem Chapel. P. Soukup emphasizes the practicality of the pulpit, the only mass medium capable of propagating ideological content, and he rightly calls the Bethlehem Chapel "a unique center of reform". Let us add, however, to the author's arguments that Hus chose the pulpit not only for practical but equally ideological reasons. The choice of the pulpit by Hus is a belief in the effectiveness of sermons, the power of words, and the performative function of speech. In his sermons, Hus quoted the main metaphor from the sermon that we know from the foundation document of the Bethlehem Chapel, namely the word of God compared to a seed (*semen, semeno, sieme*). According to one of his sermons, unlike the Mass, only a worthy sermon makes the souls of some unite in love with Christ. The adopted framework of the biography did not encourage detailed comments. It is, however, to the author's merit that he traces the life of Hus through the prism of preaching activity.

Keywords: Hussite movement; John Hus; preaching.